

השם „דלות החומר כאיכות באמנות הישראלית“, שנקבע לתערוכה המתקיימת במוסיאון תל-אביב, מוסיף להעסיק את מבקריו הציור בכל המוספים הסיפוריים, תוך שמרביתם עטים לבלות בו את זעמם. והרי דומה שאין לחשוד באוצרת התערוכה, הגברת שרה כרייטברג-סמל, כאילו נקטה בכונת-מכוון במהלך מבריק ומקורי, כאשר בחרה בשם הנ"ל ככסטרטז'יה אדום, לנפנף בו אל מול המבקרים. כדרך שלא יעלה על הדעת כי עשתה זאת כדי למשוך את האש הצידה, ולאפשר להם להגיע אל העברות עצמן, מפורקים מחומרי-נפץ ונקיים מכל יצר הרע. לא, נראה לי כי אין להאשימה בכל אלה, אך למרבה הפלא כך בדיוק היה: כל המבקרים, מגדול ועד קטן, נטפלו לכותרת ול„תיוה“, תוך שהם גומרים את ההלל על העברות עצמן. אולי זה המתכון לעיתונות טובה.

„דלות חומר“ שונה נגלגלה במדורי הסיפור והשירה ערב הגיהפסה. דלות מכוונת המעידה, ככל הנראה, על טקטיקה מיקצועית ועל ההכנות הקפדניות המחייבות את עורכיה-המוספים לקראת הופעת גיליונות החג, בהם אמורה להיות מוצגת, בדרך כלל, הסיפור במיטתה. בדרך כלל, כלומר: להוציא את „חברי ההסתדרות“ של כל מוסף ומוסף, הלא הם משוררי וסופרי הפרוטקציה, בני הטיפוחים והבכירוים — אלה המסתובבים בדרך קבע ובידם אקרה שקנהו בחוב בצלעות העורך.

בתגובה לדיברי חנוך ברטוב וחיים באר בעניין זכויות גיליון של הסופר ישראל ברמה ז"ל, כותב גבריאל מוקד במעריב: „אשים כגון ברטוב ובאר מעולם לא אמרו מילה טובה אחת על עידודם של יוצרים צעירים בעכשיו. אבל הם בוחנים בערשה מגדלת כל אידיוק קטן המודמן להם בנידון. אכן, מה רב כוחה של טינה.“ ואולם הטינה עליה הוא מצביע בצדק אינה נפקדת גם מרשימתו שלו „דיעה אחרת על עיין ערך: אהבה“, המתפרסמת באותו יום כמסוף ידיעות-אחרונות. אדרבא, שיתנו של מוקד למנחם פרי, שהיתה כבר לשם-סדר בפסיכולוגיה המודרנית של הסיפור העברית, נחשפת כאן ללא כחל ושרק; וזאת, חרף רגישותו המיוחדת של מוקד לנושא השואה, בו עוסק הרומאן, מוקד, הידוע כצייר כישרונות אמיתי, אשר כל המתגלה על ידיו בתחום הסיפור כעודו בחיתוליו וזכה לתמיכה עיקבית ונלהבת ארוכת שנים, ונכלל בקביעות בכל רשימותיו הסיפוריות, ובכך מוקד זה, המתגבר על יצרים רבים בתחום הסיפור, איננו מתגבר על יצרו כאשר מדובר בסימן קריאה ובכל הקשור בו.

ואם בכוחה של טינה עסקינן, הרי שבאותו מדור „כותבים לנו“ במעריב פורסם מיכתבו של חבר מערכת אפיריון, בו הוא מאשים את מג"ל (האורי סלע של מעריב) ב„מידה גרושה של איבה ומשוא פנים“, יש להזכיר כי לפני שבועות אחדים תקף מג"ל (שלא במצעות מגלו) את עמדותיו החברתיות של ארו ביטון, עורך אפיריון, במאמר חריף במיוחד, אשר פורסם בעל המישמר. ואולם שם נעשה הדבר בשמו המלא ולא תחת פסבדונים. אשר לשמות-עט, דומה כי השימוש בהם הולך ומתרחב עד שהפכו לחלק בלתי-נפרד מכתובת המוספים שלנו. כך למשל מג"ל: משה גיורא לשם; או ליאונה יוני: אריה סיוון; ואחרים.

ושבו החיטוט בדבר יהודיותם החמקמקה של אנשי סיפור בעולם, ושוב החקירה הצולבת, בה נדרשים לעמוד סופרים מכובדים המגיעים לביקור בארץ. „האם אתה סופר יהודי?“ מטיח ארול טייטלבוים (ידיעות אחרונות) בפני הסופר היוגוסלוי רגנילו קיש, המבקר עתה בארץ. נימוקיו של טייטלבוים עימו: „מתוך עשרה ספרים שפירסמת עד כה ביוגוסלביה ובכל לשונות אירופה כמעט, מרביתם עוסקים בבעיות יהודיות. בשואה, או בדמויות של יהודים.“ אבל רגנילו קיש הודף את חוקרו הישראלי באל-נגישות ומשיב בשאלה אף הוא: „האם מרסל פרוסט היה סופר יהודי או סופר הומוסקסו? אל...“ מן הראוי לחזור ולהדגיש באוזני אנשי ויגל אלה, כי שאגות האריה התינה אותן שאגות בכל יעד (או גזירות) שעל פני כדור הארץ, וכי אין שום הכרל וזאולוגי בין אריה יהודי, תורכי או יוגוסלוי.

שמעון צמרת

בסוכנות דואר שכונתית

בסוכנות דאר שכונתית (כמעט כתבתי סוכנות חלל) כתבו זוג קשישים מודעה לקהל:
מי שממהר יש לו בעיה
כתב ילדוטי על קרטון חום
כמו בימים ההם
מוזר עד כמה תפס הקרטון מקום בחיינו
אני נזכר במסבת הסיום על גג בית הספר המערב
בנוה צדק, הכל מקרטון.
הכנתי שעורים
הלכתי לישון
חכיתי לחגים פורים חנכה אולי יתנו לביבה מתוקה
הורים מורים הכל בחלום
אני אוהב אתכם שלום
המילים נעתיקות מפי כאלו חק משיכת האדמה
לא חל עלי
אני מחוץ לחק משיכת האדמה
צלצלתי לידידת נעורים שלא ראיתי עשרות שנים
מה שלומך הדרה. תודה. היית בחו"ל. לא. אתה בארץ.
כן, קולך לא נשתנה.
ידעתי שאסור לצלצל לידידת נעורים
משהו ילדוטי לא מתקבל על הדעת
בסוכנות דאר שכונתית קטנה בלב העיר
המרשעת
ואני חושב לעצמי כמה נחמד להתחיל כך ספר שירים
במסירת מודעה תמימה מן הסתם
לקהל קוראים לא כל-כך תמים
מי שממהר יש לו בעיה

לייבוש, הכרח להתווכח ולהתמקח עם עסקנים, חכמים קרתניים ופקידים ללא חזון על הצורך להעמיד פסלים בנוף. ככל שאני מתבגר, אני מבין שלא טעיתי בבחירת. בשנת 1974 יצאתי לגניורוק. היה לי שם הסטודיו היפה, הנוח, המרווח ביותר שהיה לי אי-פעם בחיי. הייתי עולה אליו ומסתכל מצד אחד אל האמפירי סטייט בילדינג ומצד שני אל הורולד טרייד סנטר, מגרדי השחקים הגבוהים ביותר בעיר. בערבים הייתי נפגש עם כל המי ומי המקומיים ונוכח לדעת שאינם חכמים ממני. הייתי משתכר ואומר, כמו תמיד, את הדברים הנכונים במקומות הלא-נכונים. כבוקר הייתי קם עם הנגאיבור, מסורס למישעי, יוצא אל הסטודיו היפה ביותר שהיה לי אי-פעם בחיי ולא מסוגל ליצור דבר. שום דבר. רק אחרי שחזרתי לישראל הצלחתי לבנות סידרת עבודת שקראתי לה בשם MADE IN U.S.A. מסקנה: העץ לא נקלט. העץ היה חסון, רב ענפים, אבל מוצאו היה באקלים אחר. אתה מבין: גורלך נגזר. אם תרצה ואם לא תרצה, אין לך ברירה. זה מקומך. אני מתנחם באפיוזות מתולדות האמנות, כך גם פרא אנגליקו, הכומר הקתולי, צייר לעצמו — פרסקות בקאפלות ובמינורים. כשיצר מלאכים לנימפה לעצמו שהוא נוגע באלוהות ובוכה. זו היתה המציאות שלו. „עולמו“. זה היה הריאלוג שבינו לכין הקיר, הקיר שעליו צייר.

זהו סיפור רומאנטי ומעורר דמעות. אינך סבור?
כן, רצית ראיון — קיבלת הכל. להיות תייר, צליין, נוסע, מארקו פולו, לעבור בעולם, לשאוב ממנו, להחליף ריעות — כל זה ניתן לי, אפשרי בתנאים שלי. אבל לחזור אני מסוגל רק למקום אחד — לביצה הארורה הזאת. על כן ספר זה חשוב לי. הוא לא בא לתקן עולם ולשפר את איכויות החיים כאן. הוא אפילו לא נועד למחות או להתריע, כמו דברים אחרים שעשיתי. הפעם אני לא מגיש לחברה ראי ישר או עקום, כדי שתראה בו את דמותה. יש בו מעין תעודת-ביטוח היסטורית הקובעת: „אמרת לי לכה“.
ולסיכום?
אולי אצטט, שוב, את ואן גוך: „יכול אני להתקיים, בחיי ואף באמנות, בלי אלוהים. אולם כבעל-ייסורים לא אוכל להתקיים בלי משהו הגרול ממני, שהוא עצם חיי, הלא הוא הכוח ליצור“.

למה התכוונת כשאמרת „כאן אתה עומד“?

התכוונתי לומר שנפשי קרועה, אולי קרע כפול, ואולי שיבעה קרעים. הבט, מבחינה תרבותית אני קשור למערב; ומה שגרוע מזה — לגרמניה, שהיא עצמה כפל עולמות שאינם ככל שהשקעת יותר מעצמך ועבדת יותר... כן גדולים יותר פחדי הנפילה והריקנות לעצמי את הלווקוס שהינה הירשה אחרי העליה — הסכנה היא שתמצא את עצמך במורד הדיכאון. מי שלא הרגיש הרגשה זו אינו יודע מהו ייאוש

ניתנים לגישור או לאיחוי. מצד שני, אני שייך לכאן — לנוף, למציאות, להוויה. אבל אני שונא את מה שקורה סביבי כאן. אינני יכול אפילו להרשות לעצמי את הלווקוס שהינה הירשה לעצמו, כלומר, להתנצר כאקט של מחאה כנגד החברה היהודית, היהדות בכלל. הרי אני כבר גוי למחצה, מצד האב. אינני יכול לצאת בגלות אל ארץ שבה נעים לי לחיות, לשבת בה, ליהנות ממנעמיה הרוחניים והאמנותיים — ולהתגעגע למולדת, כפי שעשה היינה, לי אין מולדת אחת. יש לי שייכות תרבותית אחת ויש שייכות אחרת. אני יסתייבני בעיני, בדימוי. אבל אני אירופי — אם תרצה, גרמני — בדרך מחשבת, בהגיגן שלי. אצלי הרגשות, הנוף, האקלים, הסביבה, ההגיגן ככלל אינם מתיישבים על ענף אחד, אינם צומחים מגזע אחד של עץ אחד. אני שונא את הגורמים המדרכנים את יצירתי ומזינים אותה; אני נתון במיליכוד הפאראדוקס: אני מאוהב בשינאותי. זה מצב בלתי-אפשרי והוא מכיא לידי סערות-נפש ולידי התפרצויות חמורות. ויותר מזה, כמי שיושב בפרובינציה, אני יושב במין גלות. והנה ברמיזי אני גולה למרכז שבו מתרחשים הדברים, מקום שבו יש לאמנות ערך תרבותי וחומרי, מקום שבו יש הערכה לאמ, שבו הוא משמש מופת ומורה-דרך: בין אם זו רומא, פאריס או ניו-יורק. אני מבין שם את השפה, את העשייה ואת הגיונה. אני צרכן נלהב במקומות כאלה — לזמן מוגבל. אני שם תייר, תייר מודמן המצלם את המתרחש, טועם, מותח ביקורת. אבל כל זה לא שלי. פעם, בתחילת שנות השישים, כשהגעתי לארץ מפאריס, חשבתי שאשתי בכך שלא פנית מערבה, לגניורוק — גם אחרי אמרו לי זאת. הייתי אז צעיר, מצליח, כוכב שמרברים בו. ומה מצאתי כאן? ביצה המחכה

אז למה ספר? הרי את יצירתך, את עבודתך שלך השלמת. כשאתה גומר עבודה אחת — פסל אחד, אנדרטה אחת, תמונה אחת — אתה עובר לשניה.
כן, אבל כאן יש מין סיכום-ביניים. בשבילי זו תיוכרת מרוכזת, מין אינוונטאר מתועד. למי מאיתנו ניתן הלווקוס לראות לנגד עיניו את כל, או אפילו חלק קטן של עבודותיו? אלה שאינם מוצגות דרך קבע בנוף, וזכות לתצוגה חרפעמית בגלריה. רוב הפסלים והאנדרטות חוזרים כשהם מפורקים למחסנים. כשאני רואה אותם בספר במקובץ, מסודרים לפי סדר כרונולוגי, זה מכניס גם בי איזה סדר שאני זקוק לו כדי להמשיך בעבודה.
תיעוד ותיקשורת הם גם מסימני המאה שלנו, וכבר אמרתי: מוטב שאני עצמי אעשה זאת. אינני

כשאני רואה את עבודתי מקובצות בספר, מסודרות לפי סדר כרונולוגי, זה מכניס גם בי איזה סדר שאני זקוק לו כדי להמשיך בעבודה. תיעוד ותיקשורת הם גם מסימני המאה שלנו

מתבר עבודת תיוה על עצמי ואינני בא להסיק מסקנות פסבדומדעיות על דרכי כאמן. אם תרצה, הספר אינו אלא הארכה של רועי האמנותית, דגימה של טעם, של התפתחות, של „עולם“ — אומנם לא בחומר ובצבע המקוריים ולא מתוך נאמנות לקנה-המידה של היצירות. ובכל זאת, איזכור נאמן של מה שאני אוהב ומעריך בעבודתי. אני כבר ילד גדול — עוד מעט ימלאו לי 53 — ואני מחויק בהנאה ספר שהוא שלי ואומר לעצמי: המלאכה נעשתה, ונעשתה יפה.

הייתו אומר באירוניה, שאתה מזכיר מין ישוע מוקע על הצלב החותם במלים: ES IST VOLLBRACHT (הדברים הושלמו. המלאכה נסתיימה).

אינני מכחיש שאני אוהב תמונות צליבה, בייחוד את זו של מתיאס גרונוואלד.

האין בכך משום התנפחות ופזוזה? יש, ועוד איך. אבל הכל תלוי בעין שבה אתה מסתכל עליי, על הצליבה, על תמונת הצליבה ועל הפזוזה.

תמשיך עוד קצת...

אתן לך את הכל. בחלק מייסוריו של אמן קיימת לא רק חוויית הצליבה, דומה שכל המשלים והאמנות האלגוריים והמיתולוגיים עולים בזיכרון בהקשר זה. אזכיר את ייסורי סיפורה של אוריסאה מתמשכת, כשסופה פנולפה מלחמת-ההולדת. ברוב שיש איזה פיצוי בשבחים, בכבוד ובכסף. דברים אלה בהחלט עוזרים לך לחיות ולעבור את המשברים המזר מגים לך. אבל כסופו של דבר אתה נשאר עם עצמך ורק עם עצמך. מזה אינך יכול לברוח. לאחר לבטים, לאחר „לילות לבנים“ של נסיונות כושלים, של ריקנות, לאחר מחשבה, שירבוטים, מתחילים דברים קורמים ועל, לובשים צורה וחומר, כשקנה-המידה נכחו והפסל שר את שירו בנוף — זה כנס בעיניך, כמו לידה מחדש. הנה הוא חי לו שם בנוף — כסמל, כאות התגברות, כסימן לכך שעמדת בעור מיכחן והגעית לפיסגת יכולת.

אבל התחושה הזאת של העפלה לפיסגה קשורה גם. באורח בלתי-נמנע, בגדולות שבי חרדות. ככל שהשקעת יותר מעצמך ועבדת יותר, לפעמים תוך הקרבה עצמית, ככל שהיית יותר מלא את עצמך ואת יצירתך בתהליך העבודה, כן גדולים יותר פחדי הנפילה והריקנות שבעיקבות השלמת המלאכה. עשיית דבר פירושה גם סגירת דלת. עשיית דבר מוצלח — נעלת שע. אחרי העליה — הסכנה היא שתמצא את עצמך במורד הריכאון, בריקנות שלאחר המעשה. מי שלא הרגיש הרגשה זו אינו יודע מהו ייאוש. אינני מכיר עוד עוצמה כזאת של ייאוש, בשבילי פתיחת תערוכה היא מין הלוויה. עם כל הבלתי נמנע שבהלוויה. תערוכה פירושה גם שאתה שם צלב על דברים. זה אינו בשבילי יום שימחה כי אם יום של בחייו. מין יום כיפורים שאיי אפשר בלעדי.

אם אתה מתייסר כל-כך. מדוע אתה בעצם ממשיך ליצור?

בשבילי ליצור או לא ליצור אינה שאלה של בחירה. אך אם רצית להתחכם איתי אענה לך בלי קריצה: זה וול יוטר מאשפוז. יצירה היא מתיא-נפש, סערות-נפש, דרך חיים. אין פה עניין של בחירה. כזה אתה וכאן אתה עומד. אין דרך אחרת.